

СПОНТАННІСТЬ ТА СУБ'ЄКТНІСТЬ У КОНСТРУЮВАННІ ПРОСОЦІАЛЬНИХ ПРАКТИК ПРОБЛЕМНОЇ МОЛОДІ

Анотація. З'ясовано, що поєднання спонтанності і суб'єктності у конструюванні просоціальних практик проблемної молоді полягає у поетапному розподілі їх основних функцій. Показано, що спонтанність є провідною на етапі генерації колективним суб'єктом образу сімейно-родової системи і образу життєвих завдань проблемної особистості. Визначені значущі конструктивні процеси їх побудови, такі як колективна генерація, синергетична спонтанність, динамічна проєкція, процесуальний трансфер та резонансна ідентифікація.

З'ясовано, що індивідуальна суб'єктність є визначальною на етапі вчинення вибору і взяття повноти відповідальності за його реалізацію. Провідною є її роль у самоозадачуванні та реалізації життєвих завдань. Показано, що розкриття персональних захистів проблемної особистості уможливорює комплексне поєднання трьох основних технологій життєконструювання – моделювання, деконструкції і конструювання, завдяки чому забезпечується оптимізація процесу формування просоціальних практик проблемної особистості.

Ключові слова: *проблемна молодь, життєконструювання, практики, спонтанність, суб'єктність, вчинок, конструктивні процеси.*

Постановка проблеми. Формування благополучного способу життя та відповідних йому

просоціальних практик проблемної молоді є актуальним завданням українського суспільства. Досягнення вагомих результатів у цій сфері в сучасній Україні істотно ускладнюється активізацією усвідомлених і неусвідомлюваних комплексів ворожості і протистояння. У середовищі проблемної молоді вони проявляються в асоціальних і кримінальних практиках. На жаль, активна участь молоді у бойових діях в східних регіонах країни може сприяти поповненню залученню її до асоціальних молодіжних субкультур. Попередження цієї негативної тенденції потребує і буде потребувати відповідної реабілітації та ресоціалізації цієї молоді, допомоги їй у подоланні наслідків бойових психічних травм та посттравматичних розладів.

Як показує досвід, основою асоціальних практик життєконструювання проблемної молоді є структурні і функціональні порушення в неусвідомлюваному ними образі їх сімейно-родової системи. На трансформацію і гармонізацію цього образу в явному або неявному вигляді спрямовані різні психотерапевтичні і психокорекційні методи. Найбільш ефективними серед них є методи, які застосовують спонтанні конструктивні процеси, в яких індивідуальна суб'єктність не відіграє помітної ролі. Серед них важливе місце належить системно-феноменологічному методу Б.Хеллінгера [1] та системному моделюванню А.Зелінського [2]. Разом з цим, важливими для ефективного самоздійснення та усвідомленої побудови свого життя мають методи орієнтовані на суб'єктну активність, зокрема суб'єктно-вчинковий підхід В.А.Татенка [3]. Поєднання цих підходів стосовно особистісного життєконструювання проблемної молоді та конструювання її просоціальних практик є важливим завданням реабілітації та ресоціалізації цієї молоді.

Мета даної статті полягає в розкритті особливостей поєднання спонтанності і суб'єктності у формуванні просоціальних практик та благополучного способу життя проблемної молоді в рамках авторського методу психологічної допомоги цій молоді.

У найзагальнішому вигляді цей метод є, з одного боку, варіантом розвитку ідей і практик сімейних та духовних розстановок Б.Хеллінгера, розстановок без запиту А.Зелінського, а з другого – застосуванням концепції особистого життєконструювання Т.М.Титаренко [4] та суб'єктно-вчинкового підходу В.А.Татенка.

Він апробований і опрацьований в груповому та індивідуальному форматі в роботі з проблемною молоддю і звичайними клієнтами, що проживають кризові життєві ситуації. У даній статті буде розглянуто груповий формат його реалізації із використанням ресурсів групи взаємодопомоги.

Практична робота з проблемною особистістю починається з розкриття нею своїх психологічних захистів та допуску до спілкування в межах її персональних границь. Це передбачає встановлення атмосфери взаємної відкритості та довіри учасників один до одного і до ведучого - фасилітатору групи, а також його довіри до учасників і того, що може відкритися в цьому спілкуванні. Така атмосфера створюється в ході процедури знайомства та встановлення правил групи перед початком її роботи. Перший крок безпосереднього застосування методу полягає у проханні-зверненні молоді людини до членів групи про допомогу у зустрічі з її життєвим завданням. Важливо, щоб це було саме прохання, а не просте механічне звернення або вимога, чи вказівка. Саме у стані прохання і відкритості проблемної особистості актуалізується синергетична спонтанність і здійснюється

колективна генерація образу цього завдання. У стані прохання розгортається «віяло» важливих станів проблемної особистості, які притягують до себе, завдяки включенню конструктивних процесів процесуального трансферу і резонансної ідентифікації, інших людей з відповідними «валентними» станами, що доповнюють стани молодої людини.

Учасники групи, у тому числі і сама молода людина, можуть слідувати своїм рухам, зумовленим цими конструктивними процесами. Їх результатом є загальна модель актуального життєвого завдання клієнта в контексті образу його сімейно-родової системи. Ця модель являє собою динамічну фрактальну конфігурацію, в якій актуалізуються вказані конструктивні процеси, що стимулюють і обумовлюють подальший розвиток власної динаміки «живого» образу. В цілому це нагадує розгортання фрактальних конструкцій, особливо коли зміни станів в одному фрагменті загальної конфігурації призводять до змін в інших фрагментах. Така динаміка образу життєвої задачі клієнта може тривати деякий час до її, в якийсь момент, зупинки.

У статичному образі що вибудувався, визначаються найближчі зв'язки і основний напрямок подальшого руху проблемної особистості в просторі моделі її життєвого завдання. Основним сенсом цього руху для проблемної особистості, як показує досвід, є встановлення зв'язків, проживання важливих станів, насамперед негативних, пов'язаних з тими фігурами, які знаходяться безпосередньо перед нею (або за нею) з метою асиміляції цих станів і гармонізації сконструйованого образу. Як правило, молода людина проектує ці стани на членів своєї сімейно-родової системи. Такі негативні стани – це розрив зв'язків, відокремлення фрагментів, структурні порушення в образі

сімейно-родової системи і відповідні їм функціональні дисгармонії. На емоційному рівні ці стани породжують відповідні негативні емоції, а на поведінковому зумовлюють стереотипні захисні реакції і копінги. Відповідним чином, на рівні способу життя ці стани проявляються через асоціальні, у тому числі кримінальні, практики. Серед таких найбільш поширеними є практики насильства – «опустити, прогнути під себе, гнобити, щемити»; практики обману – «розвести, кинути, замолодити»; практики уникнення, насамперед відповідальності за свої вчинки – «відморозитися, плавитися, з'їхати, шифруватися»; практики ігнорування, зневаги – «в упор не бачити»; практики удаваного смирення і терпіння з метою виживання і збереження свого асоціального способу життя – «прогнутися, лягти під когось».

Негативні стани, що зумовлюють асоціальні практики, в своїй основі є важливими персональними родовими ресурсами, які, свого часу, і за відповідних обставин забезпечили виживання роду і тому передаються у спадок як важливий родовий досвід. Однак, в сучасних умовах вони є анахронізмами або набули негативного характеру. Тим не менш, вони вимагають свого визнання, усвідомленого прийняття, катарсичного переживання і правильного, як «ціни життя», засвоєння. У сучасних умовах вже немає необхідності механічно повторювати те, що колись було нагальною необхідністю виживання. У цьому сенсі позитивний сенс засвоєння досвіду передбачає також усвідомлення і того, як не потрібно чинити в сучасних умовах.

Прийняття важливих фігур і встановлення з ними тілесного контакту (перш за все, з фігурами в агресивних станах або такими, що викликають почуття страху і

відрази, оскільки лежать перед молодою людиною як символи тих, хто пішов із життя) часто призводить до зворотного від очікуваного ефекту. Це можуть бути сприятливі стани тепла, сили, захисту та підтримки. Їх прийняття і проживання є важливими завданнями реалізації даного методу.

У катарсичному переживанні проблемною особистістю попереднього деформованого образу формуються нові позитивні зв'язки з її сімейно-родовою системою, які складають базу для більш оптимальних, у порівнянні з попередніми, практик життєконструювання.

Спонтанна самоорганізація конструктивних процесів спочатку формує, а потім сприяє трансформації неусвідомленого образу сімейно-родової системи проблемної особистості в наочну форму для його подальшого усвідомлення. Такий спосіб побудови образу сприяє його сприйняттю як незалежного від суб'єктивної волі проблемної особистості, ведучого або інших учасників процесу, що, в кінцевому підсумку, формує більшу довіру до нього.

Завдяки цьому в єдиному процесі здійснюється моделювання і деконструкція попереднього дисфункціонального образу сімейно-родової системи проблемної особистості та конструювання нового образу, адекватного її просоціальному функціонуванню у суспільстві, вирішенню її нагальних життєвих завдань. Завдяки вказаним процесам суттєво скорочується кількість дій і ресурсів часу для з'ясування оптимальної стратегії трансформаційних перетворень. В іншому випадку, якби це відбувалося свідомо, за допомогою проективного цілепокладання або емпіричного перебору варіантів з подальшою їх перевіркою, на ці перетворення пішло б набагато більше часу. У такий спосіб реалізується одна з

основних функцій даного методу – оптимізація і істотне прискорення процесу моделювання образу життєвої задачі клієнта та стратегій її вирішення.

Також у цьому процесі створюються умови і можливості для прояву нових значущих фігур і зв'язків в моделі життєвого завдання проблемної особистості, які неможливо проявити звичайними засобами моделювання. Це відбувається завдяки забезпеченню простору для більш повної і послідовної реалізації рушійних сил самоорганізації, актуалізації спонтанності синергетичного конструювання зазначеної моделі.

До важливих технологій методу, що сприяє формуванню просоціальних практик проблемної молоді, слід віднести методику обміну позицій фігур і відповідних цим фігурам функціональних ролей. Це ті фігури, з якими проблемна особистість знаходиться у безпосередньому контакті в просторі моделювання її життєвого завдання. Дана технологія є аналогом методики обміну ролей, яка використовується в психодрамі. Її важлива роль полягає в сприянні досягненню більш повного і чіткого усвідомлення молодою людиною своїх переносів і ідентифікацій із значущими фігурами сімейно-родової системи, а також їх наслідків – успадкування притаманних їм станів, стереотипів поведінки та практик. Особливо значущим при такому обміні є почуття і стани, які виникають тоді, коли молода людина у обміні ролями займає місце фігури своєї системи.

Вони бувають дуже несподіваними для молодих людей, які очікували ворожості, засудження і відчуження, а відчули, навпаки, доброзичливість, підтримку і навіть любов. Для більш глибокого усвідомлення і прийняття цих почуттів важливо їх формулювати у відповідних фразах «визнання». Нерідко мають місце ситуації, коли в такому

обміні людина на місці іншої фігури формулює для себе важливі життєві установки, які має реалізувати у своєму житті.

Також, глибшому усвідомленню і прийняттю проблемною особистістю нового образу сприяють вербалізація комунікацій і конструювання певних ритуалів спілкування з її важливими фігурами. Сенс такої вербалізації полягає в оформленні невербальних психоемоційних почуттів і стосунків, які мають місце між фігурами, у пряму мову. Ця мова має певні особливості, яка відрізняє її від інших форм. Насамперед – це чіткість, лаконічність, простота і суб'єктивна правдивість. Вона позбавлена таких традиційних захистів як недомовки, завуальованість основного змісту, натяки, тощо, які притаманні побутовій мові.

Також важливою технологією даного методу є ритуалізація спілкування в просторі моделювання способу вирішення заявленого життєвого завдання проблемної особистості. Ритуали реалізують функції впорядкування комунікацій і задають основну нормативну канву майбутніх просоціальних практик. В цілому, вони формують і забезпечують шанобливе ставлення до проявлених фігур власної сімейно-родової системи, правдиве визнання свого дійсного, а не уявного ставлення до них. Їх сенсом є гармонійне поєднання проблемної особистості з фігурами образу, які представляють важливих членів її сімейно-родової системи. Наприклад, якщо молода людина знаходиться в позиції домінування і конфронтації по відношенню до певної фігури сімейно-родової системи, яка за своїм рангом займає більш значиму, ніж вона, позицію, то ритуалізація спрямована на корекцію цієї позиції та гармонізацію взаємин молодої людини з даною фігурою.

Для забезпечення трансформації асоціальних практик проблемної молоді у про соціальні при використанні методу спонтанно-процесуального конструювання стратегій реалізації життєвих завдань проблемної молоді важливим є гармонічне поєднання спонтанності конструктивних процесів із суб'єктно-вчинковим підходом. На рівні гносеологічних та світоглядних узагальнень таке поєднання становить складну теоретичну проблему [4, 5].

У нашій практиці воно має наступний вигляд. На спонтанні конструктивні процеси покладається функція трансформації старого образу сімейно-родової системи і побудови нового образу, а також, спираючись на нього, формування стратегій вирішення життєвих завдань проблемної молоді. У цьому процесі своєрідного проектування образу сімейно-родової системи основну суб'єктну активність здійснює колективний суб'єкт. Можна сказати, що колективний суб'єкт шляхом провідних конструктивних процесів визначає «долю» – місце проблемної особистості в моделі образу, основні стратегії життя та її життєві завдання.

Щодо практичної реалізації цих стратегій, суб'єктну відповідальність бере на себе конкретна проблемна особистість. Її суб'єктно-вчинкова активність полягає у виборі однієї з стратегій, взятті на себе повноти відповідальності за її реалізацію.

На загал, перед проблемною особистістю є три основні життєві стратегічні вибори. Перший – це продовжувати свій попередній спосіб життя, заливши все як було. Другий – це відмовитись від попереднього способу життя і ступити на тернистий шлях усвідомленого прийняття непростого спадку, якого молода людина, як правило, намагається позбутись. Цей спадок складається з

родинних асоціальних практик, які належить трансформувати, спираючись на вибудований колективним суб'єктом образ, у просоціальні практики. Третій вибір – це відмовитись від «спадку» як такого, який не є персональним надбанням проблемної особистості і за який вона не мусить нести особисту відповідальність. За такого вибору молода людина має шукати свій власний життєвий шлях, намагаючись розпочати життя, як вона сподівається, з «чистого листа». Кожен з цих виборів є певним вчинком особистості, який зумовлює її власну відповідальність.

У даній статті ми описуємо особливості реалізації проблемною особистістю другого вибору, Цей вибір полягає в усвідомленому прийнятті і трансформації асоціальних практик у про соціальні, оскільки він видається нам найбільш продуктивним і життєдайним як для особистості, так і для соціуму.

У разі взяття відповідальності за «родинний спадок» проблема особистість переходить до самоозадачування - розробки та виконання своєрідних «домашніх завдань». Їх змістом є відповідальна, суб'єктна реалізація визначених новим образом сімейно-родової системи позитивних ставлень і станів, у реальному житті у взаєминах з близькими людьми, якщо вони живі і знаходяться в просторі досяжності.

Самоозадачування відбувається у два етапи. На першому етапі в міні тренінгах, вправах, рольових іграх в експериментальному форматі конструюються і опрацьовується моделі реальних взаємодій в їх можливих варіаціях, що включають також і варіант відмови реальних людей від зустрічей і спілкування. На другому етапі розроблені та апробовані моделі реалізуються у практичних взаємодіях. За потреби, вони можуть

корегуватися та вдосконалюватись з тим, щоб досягти бажаної ефективності виконання домашнього завдання.

У випадках, коли цих важливих фігур вже немає в живих, тоді використовується епістолярний жанр – написання листів, які своєрідно замінюють «живе» спілкування. Основне завдання цих вправ – зміцнити та закріпити нові стани позитивного спілкування з важливими для людини фігурами. Це необхідно для того, щоб вони стали основою для нових моделей «нормативної» поведінки і відповідних просоціальних практик позитивних взаємодій з близьким родинним і зовнішнім соціальним оточенням.

Досвід переконує в тому, що у проблемної молоді нерідко трапляються рецидиви проявів старих асоціальних поведінкових стереотипів. Оскільки нові способи поведінки ще не вкоренилися, можуть спрацювати звичні захисти і копінги. Тому супровід і фасилітація процесу формування просоціальних практик передбачає можливість виникнення рецидивів і їх нормалізацію. Якщо рецидив стався, то доцільним є повторне повернення до спонтанного конструювання образу життєвої задачі та опрацювання в концепції прийняття та проживання її нових аспектів, які не проявилися раніше і можуть більш чітко заявити про себе у даний час. Це дозволяє більш ґрунтовно трансформувати старі умовно-рефлекторні автоматизми включення таких особистісних копінгів як уникнення, ігнорування, витіснення, маніпулювання. Завдяки такому персональному досвіду опрацювання рецидивів формується внутрішня переконаність у власній здатності ефективно справлятися зі своїми поведінковими стереотипами, які були набуті раніше.

Важлива роль у методі належить обміну досвідом у вигляді коротких автонаративів – життєвих історій про

приклади успішної трансформації життєвих проблем у життєві завдання, подальшого розгортання життєвих завдань у життєві плани з подальшим їх виконанням і досягненням відповідних результатів. При цьому головний акцент в реалізації основних технологій методу робиться на закріпленні сформованих моделей спілкування і поведінки в нові просоціальні практики проблемної молоді при вирішенні своїх основних життєвих завдань.

Висновки. З'ясовано, що до особливостей практичного поєднання спонтанності і суб'єктності у конструюванні просоціальних практик та благополучного способу життя проблемної молоді слід віднести розподіл їх основних функцій та поетапність застосування у цьому конструюванні. Визначено, що спонтанність є провідною на етапі генерації колективним суб'єктом образу сімейно-родової системи і формуванні в контексті цього образу життєвих завдань проблемної особистості.

Показано, що індивідуальна суб'єктність є визначальною на етапі здійснення вчинку, вибору і взяття повноти відповідальності за його реалізацію. Провідною є також її суб'єктна роль у переході від цього вибору до самоозадачування та реалізації життєвих завдань у просоціальних практиках.

Розкрито дію спонтанних конструктивних процесів, які суттєво оптимізують побудову образу сімейно-родової системи проблемної особистості та її життєвих завдань. Серед них найбільш значущими визначено колективну генерацію, синергетичну спонтанність, динамічну проекцію, процесуальний трансфер та резонансну ідентифікацію.

Показано, що розкриття персональних захистів проблемної особистості і створення простору актуалізації та реалізації цих конструктивних процесів забезпечує

комплексне поєднання трьох основних технологій життєконструювання - моделювання, деконструкції та конструювання образу рішення життєвої задачі проблемної особистості. Завдяки цьому відбувається суттєва оптимізація загального процесу.

В цілому, гармонічне поєднання спонтанності та суб'єктності дозволяє зберегти значні соціальні ресурси, що необхідні для протидії і ліквідації негативних наслідків асоціальних практик проблемної молоді.

Література

1. Хеллінгер Б. Порядки любови: как жизнь и любовь удаются вместе. /Б. Хеллінгер// – М.: Институт консультирования и системных решений. Психотерапия, 2007. -348с.
2. Зелинский А. Расстановка без запроса. Мудрость целого. Доклад на Первом международном конгрессе по системным расстановкам. / А.Зелинский // Москва. Режим доступа: <http://srez.info/.../system-si.../70-placement-without-prompting>
3. Татенко В.О. Про пізнання як конструювання з позицій суб'єктно-вчинуювого підходу./ В.О. Татенко // Психологічні науки: проблеми і здобутки : зб. наук. статей / Київський міжнародний університет, Ін-т соц. та політ психол. НАПН України. Серія : “Психологічні науки: проблеми і здобутки”; вип. 6 . – К. : КиМУ, 2014. – С. 225 – 244.
4. Титаренко Т. М. Особистісні практики конструювання життя / Т.М.Титаренко // Психологічні науки: проблеми і здобутки : зб. наук. статей / Київський міжнародний університет, Ін-т соц. та політ психол. НАПН України. Серія : “Психологічні науки: проблеми і здобутки”; вип. 4. – К. : КиМУ, 2013. – С. 226–238.

5. Щедровицкий П. Философия развития и конструктивная психология. / П.Щедровицкий /. Режим доступа: http://www.archipelag.ru/authors/shedrovicky_petr/?library=1312

Reference

1. Hellinger B. Poryadki lubvi: kak zizn i lubv udayutsya vmeste. – М .: Institut konsulyrovaniya i systemnyh reshenii. Psychoterapiya, 2007. – 348s (rus)
2. Zelynskyy A. Rasstanovka bez zaprosa. Mudrost tselogo. Doklag na Mezhdunarodnom kongresse po systemnym rasstanovkam. / Zelynskyy A //. Moscow. Rezim dostupa: <http://srez.info/.../system-si.../70-placement-without-prompting> (rus)
3. Tatenko V.O. Pro piznanya yak construyuvannya z positsii subjektno- vchynkovoho pidhodu. / V.O. Tatenko // Psychologicni nauki: problemy i zdobutki: zb. nauk. statey / Kyivsky miznarodny universitet, In-t. soc. ta polit. psychologii. NAPN Ukrainy. Seriya: "Psychologichni nauki: problemy i zdobutki "; vyp. 6. – К., KiMU, 2014. – S. 225 – 244 (ukr)
4. Titarenko T.M. Osobystisny praktyky construyuvannya zittya: zmina fokusuvannya / T.M. Titarenko Psychologicni nauki: problemy i zdobutki: zb. nauk. statey / Kyivsky miznarodny universitet, In-t. soc. ta polit. psychologii. NAPN Ukrainy. Seriya: "Psychologichni nauki: problemy i zdobutki "; vyp. 4. – К., KiMU, 2013. – S. 226 – 238 (ukr)
5. Schedrovyskyy P. Filosofiya razvitiya i konstruktyvnaya psychologiya. /P. Schedrovyskyy //. Rezim dostupa: http://www.archipelag.ru/authors/shedrovicky_petr/?library=1312 (rus)

**Спонтанность и субъектность в конструировании про
социальных практик проблемной молодежи**

Аннотация. Установлено, что сочетание спонтанности и субъектности в конструировании про социальных практик проблемной молодежи осуществляется в поэтапном распределении их основных функций. Показано, что спонтанность является ведущей на этапе генерации коллективным субъектом образа семейно-родовой системы и образа жизненных задач проблемной личности. Определены значимые конструктивные процессы их построения, такие как коллективная генерация, синергетическая спонтанность, динамическая проекция, процессуальный трансфер и резонансная идентификация. Установлено, что индивидуальная субъектность является определяющей на этапе совершения поступка выбора и взятия полноты ответственности за его реализацию. Ведущей является ее роль в само озадачивании и реализации жизненных задач. Показано, что раскрытие персональных защит проблемной личности создает возможность для комплексного сочетания трех основных технологий жизнеконструирования таких, как моделирование, деконструкция и конструирование. Этим сочетанием достигается оптимизация процесса формирования про социальных практик проблемной личности.

Ключевые слова: проблемная молодежь, жизнеконструирование, практики, спонтанность, субъектность, поступок, конструктивные процессы.

The spontaneity and the subjectivity in designing of a social practices of the problem youth

Summary. It has been found that the combination of spontaneity and subjectivity in the construction the social practices of problem youth is distributed in their application between two phased. It is shown that spontaneity is a leading one in generating a collective image of the family clan system and image life task of the problem person. There are identified significant structural processes of their construction, such as collective generation, synergetic spontaneity, dynamic projection, procedure transfer, resonance identification. It was shown that individual subjectivity is a crucial stage in the commission of choice and taking full responsibility for its implementation. It has leading role in implementation of life tasks. It is shown that the disclosure of personal protectiveness of problematic personality provides a combination of three key technologies of life construction - designing, deconstruction and construction, which optimize the process of forming social practices of problematic personality.

Keywords: problem youth, life construction, practices, spontaneity, subjectivity, act, constructive processes.